

חוברת לימוד והגות

פורים

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פורים: החג
שנולד בגלות": חג בלי נס גלוי, מלך שאינו נושא את התואר, מלכה
שהודחה משום שסירבה להופיע, ויתומה שאין לה אב ואם שמדרכי
עושה אותה לביתו.

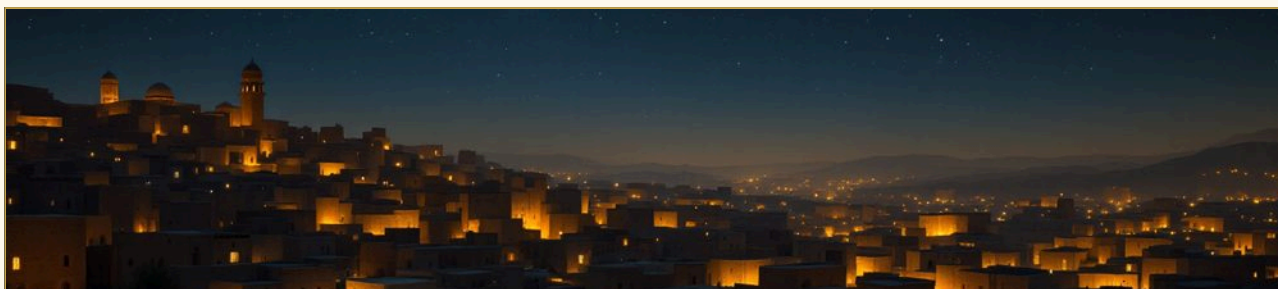

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פורים

01	חג בלי נס גלוי
02	חומה המדכאת ומגינה
03	המגילה אינה נושאת את שמו של מרדכי
04	"ויהי בימי אחשורוש"
05	מאה ושמונים ימי משתה
06	המלכה שהודחה משום שסירבה להופיע
07	אין אף שם יהודי בסיפור
08	מיהו עמלק היום?
09	אין לה אב ואם
10	החן, ולא היופי
11	שאל חמל על אגג המלך
12	"לקחה מרדכי לו לבת"

הצגה

פורים הוא החג היחיד שהמאורע המייסד שלו התרחש מחוץ לגבולות ארץ ישראל. לא נס גדול, לא קול מן השמים: הכול מתרחש בדרך הטבעית ביותר. וסיפור זה, אומר הרב, הוא שהכין את בניין הבית השני.

השאלה

מדוע אין השכינה יכולה להתגלות בגלות כפי שהייתה מתגלה על אדמתה?

התשובה

אסתר, מלשון "סתר": הסתרה.

הכול מתרחש בהעדר התגלות אלוקית: ה' מסתתר, אין נס גדול וגלוי. זו אחת המשמעויות הראשונות של שמה של אסתר. הכול מתנהל בדרך הטבעית ביותר, ויד נסתרת היא המנצחת על המאורעות.

בגלות, גם השכינה מפוזרת ונסתרת בתוך קהילות ישראל. אין היא יכולה להתגלות בהדר כמו בארץ ישראל, שהיא מקומה, מקומה המועדף. סיפור אסתר הוא סיפורן של קהילות יהודיות רבות בגלות, והוא מכין את הגאולה העתידה.

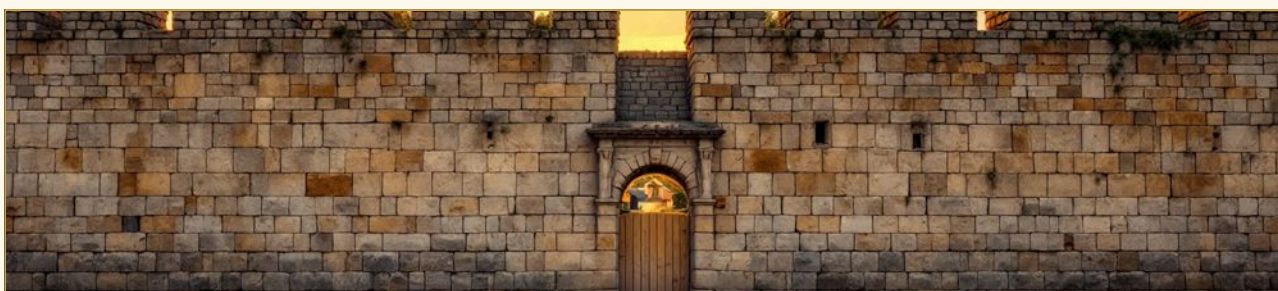
הרב ממקם את הסיפור תחת שלטון פרס, במאה הרביעית לפני הספירה, במסגרת הגלות הראשונה. חנוכה, החג האחרון שקבעו חכמינו, מתרחש בימי הבית השני; פורים, לעומת זאת, נולד בגלות.

מסקנת הרב

יש יד נסתרת שהיא, אכן, מנצחת על כל המאורעות.

לקח לשולחן

נקודות המפנה בחיינו מופיעות לעיתים רחוקות בהדר; הן עוברות דרך פגישות שגרתיות, דרך צירופי מקרים. יספר כל אחד על "פורים" אישי: הצלה שקטה, בלי נס גלוי. מה, במבט לאחור, גילה בה יד נסתרת?

הצגה

הגלות, אומר הרב, היא אובדן זהות. היא מעודדת אמנציפציה והתבוללות, ויש לכך מחיר. הרב קובע אז קביעה שקשה לשמוע על תפקידה של השנאה המקיפה את עם ישראל בגלות.

השאלה

כיצד יכולה חומה המדכאת גם להגן?

התשובה

מגילה: מגילה שפורשים כאיגרת פתוחה לכל קהילות ישראל.

תרבויות העמים מפתות בכמה מצדידיהן, ועם ישראל מאמץ אותן. רוצים בכך או לא, האנטישמיות בגלות היא חומה סביב הזהות היהודית. כל עוד לא מצא עם ישראל שוב את יסודות קיומו הבריאים, חומה זו גם מדכאת אותו וגם מגינה עליו.

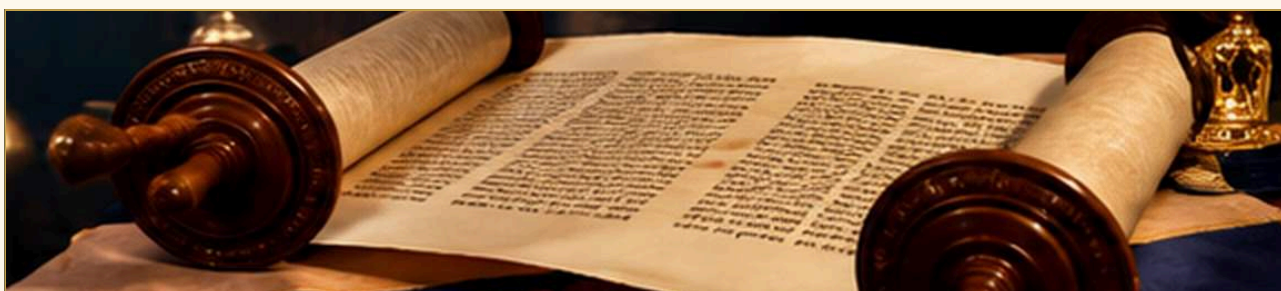
היא מגינה עליו משום שהיא שותפה להתעוררות זהותו ולעצירת אובדן המהות דרך התרבויות השונות. המגילה מראה זאת: מתחת להתבוללות מאושרת צץ המן, ואז מתעוררת הזהות היהודית.

לכן פורשים את המגילה בשעת קריאתה, כפי שקוראים איגרת פתוחה הממוענת לכל קהילות ישראל, כדי להזהירן מפני ניצני האנטישמיות העלולים לאיים על קיומן.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות מכירים בזהותנו כשמישהו מערער עליה. מה בחיינו "העיר" אותנו אל מה שאנו: מילה פוגעת, הדרה, ניסיון? כיצד לשמור על תודעה זו בלי להזדקק ליריב?

המגילה אינה נושאת את שמו של מרדכי

הצגה

מרדכי הוא גיבור הסיפור: הוא חושף את הקשר, מזעיק את העם, עומד מול המן. ובכל זאת הספר נושא רק את חותמה של אסתר. בעיני הרב, אין זה פרט שולי: מראשית ההיסטוריה היהודית, ההתנגדות מתחילה באישה.

השאלה

מדוע כל גאולה גדולה של ישראל מתחילה בנשי?

התשובה

"כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה" (בראשית כא, יב).

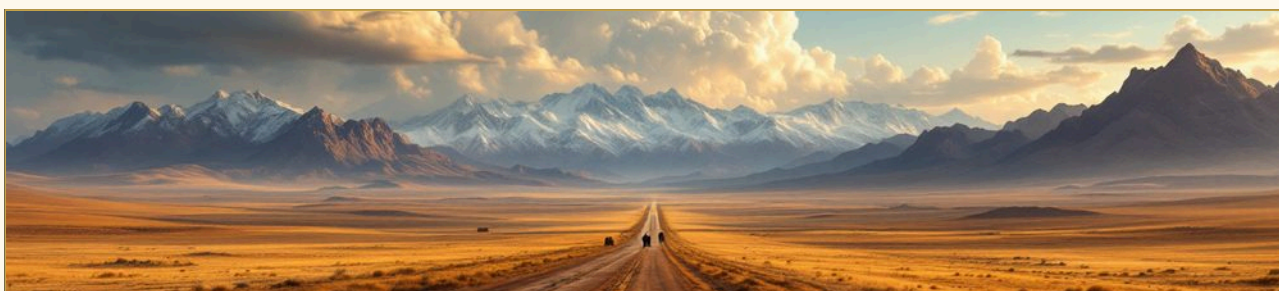
תפקידו של הנשי מתחיל כבר בראשית דרכו של אברהם: ה' אומר לו לשמוע בקולה של שרה בכל אשר תאמר אליו. הגאולה ממציא מתחילה בהתנגדותן של המיילדות, ומרים היא לוחמת בדרכה. גם כאן, ההתנגדות מתחילה בנשי.

אין קוראים למגילה הזאת "מגילת מרדכי". מרדכי הוא גיבור הסיפור, אבל המגילה תישא רק את חותמה של אסתר, משום שתכליתו של כל מחזור שהושלם נחתמת במלכות, מידת הנשי.

גם באילן הספירות, כשעוברים על המידות השונות, מגיעים לחשיעית, אל גבול מה שיכול להתגלות. כדי לסגור את המעגל של השתלשלות זו, צריך את היסוד הנשי: הוא המקשר בין שלבי השרשרת השונים.

לקח לשולחן

במשפחתנו, מי "פתח" את נקודות המפנה הגדולות — עזיבה, עלייה, חזרה אל המסורת, פיוס? האם שמו נשאר קשור לסיפור שאנו מספרים? מה צריך לומר הערב כדי שיהיה כך?

הצגה

הפסוק הראשון של המגילה מכיל פרט: אחשורוש אינו נקרא בו "המלך" אלא רק "המלך", בעוד שבכל מקום אחר הוא נושא את התואר. והספר נפתח ב"ויהי", לשון שחכמינו קוראים בה בשורה על תקופת צרה.

השאלה

מה מלמד אותנו הפסוק הראשון על האיש המושל באימפריה — ומדוע תקופה זו צריכה להדאיג אותנו?

התשובה

"ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש המלך מהדו ועד כוש" (אסתר א, א).

האם אחשורוש הוא באמת יורש המלכות, או מי שחטף את השלטון? הכול מעיד שלא היה משושלת נבוכדנצר. ואכן, הפסוק הראשון אינו מעניק לו את התואר "המלך", בעוד שבכל שאר המגילה הוא נושא אותו.

חכמינו אומרים שבכל מקום שנאמר "ויהי", אינו אלא לשון צרה, ותקופה שתחזור על עצמה לאורך ההיסטוריה: היא לא השלימה את מסלולה. ועבר החזור על עצמו הוא אסון. כמו המלך החדש של מצרים, אשר לא ידע את יוסף, אחשורוש אינו רוחש כבוד מיוחד לעם ישראל.

אדרבה: הוא היה רוצה שעם ישראל לא ייחד את עצמו באורח חייו, ושיהיה לגוף אחד עם הניסיון הזה להאחיד את התרבויות תחת תווית האוניברסלי.

לקח לשולחן

שלטון שאינו בטוח בעצמו מבקש לעיתים קרובות למחוק את ההבדלים כדי להצדיק את עצמו. היכן, סביבנו, מבקשים מאיתנו "להיות לגוף אחד" במחיר מה שאנו? והיכן, לעומת זאת, הפתיחות היא עושר אמיתי?

הצגה

אחרי שלוש שנות מלכות, אחשורוש עורך מאה ושמונים ימי חגיגות. הקלות, זכויות אורח הניתנות למיעוטים: הקהילות היהודיות משתתפות בחגים הלאומיים כאזרחיות מן המניין. ובכל זאת רואים בכך חכמינו את מקור האיום של המן.

השאלה

היכן היה הגבול שיהודי האימפריה לא ידעו לשמור עליו?

התשובה

"ימים רבים שמונים ומאת יום" (אסתר א, ד).

אחשורוש מנהל מדיניות של פתיחות, של התקרבות. הוא רוצה להציג את הצעדים הכלכליים שנקטו לטובת הכול ואת החוקים שניתנו לכל העמים. הקהילות היהודיות, הראות את עצמן מעתה אזרחיות של האימפריה הזאת, משתתפות בחגיגות: הייתה זו בעיניהן דרך להראות שאינן מסתגרות.

כשחכמינו מחפשים מה הצמיח את המן, הם משיבים: ההתבוללות לא שמרה על גבולותיה, תנועה של חילון התפשטה בכל הארץ. והם מבטאים זאת כך: כל שלל כלי המקדש שימש את המוזמנים בסעודה, כדי להראות שאין בכלים הללו כל קדושה ושיש לוותר על השיבה אליהם יום אחד.

בעיני חכמינו, אחשורוש אף נהג בערמה רבה: הוא לא כפה דבר, לא במאכלים ולא ביינות. אבל מה שיבוא אחר כך הוא התעוררות הזהות היהודית דרך הופעתו של המן.

לקח לשולחן

להשתתף בחיי החברה הוא דבר טוב — אבל חפצים מסוימים, רגעים מסוימים, מילים מסוימות אינם מתאימים לכל דבר. מה אצלנו הוא "כלי המקדש": דבר שהיינו מסרבים להפוך לחולין, גם כדי לרצות?

הצגה

המלך מצווה על וסתי להתייצב לפני שריו המכונסים כדי שיראו את יופייה. היא מסרבת. היא מודחת מיד — היא, בת אחיו של נבוכדנצר, שהייתה דווקא זו שהעניקה לגיטימיות לכיסא בעלה.

השאלה

הסיפור נפתח באישה שנענשה על שלא רצתה שיכיתו בה. מה אומר לנו הפרק הראשון הזה, שבו עם ישראל עוד אינו מופיע?

התשובה

"להראות העמים והשרים את יפיה" (אסתר א, יא).

אחשוורוש משתמש בושתי כדי להבטיח את רציפות השושלת, אבל אינו מכיר במקומו: הוא קורא לה כדי להראות שמה שחשוב בה הוא קודם כול יופייה, וכל השאר טפל. זו פגיעה באישיות הנשית. לזכותה ייאמר שעמדה בפניו, ואף הפגינה בח לאיש הזה, שקודם לכן לא היה אלא ממונה על אורוות אביה.

או אז יוצאים לחפש מלכה חדשה: תחרות הפתוחה לכל העמים, שבה כל תרבות מציגה את מעלותיה. כיום הדבר מתבטא במלכות היופי של ארץ זו או אחרת — ותמיד בנשים, לעולם לא בגברים. ככל שהנשיות מרוממת יותר בתרבות, כך היא מחייבת יותר כבוד; במקום שיש בו, יש כבר תפיסה פרימיטיבית של החברה. והאימפריה נופלת אל ההפרזה הפוכה: הגבר צריך להישאר הנורמה. המגילה מוקיעה את העיוות הזה.

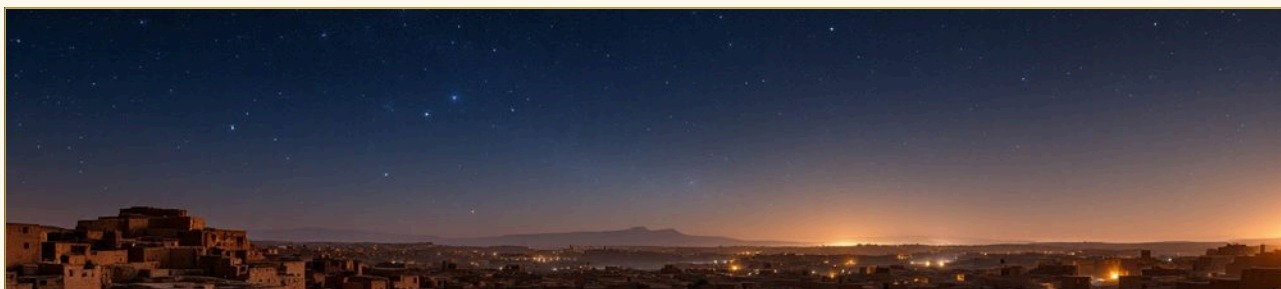
רבי יהודה הלוי מזהיר: אל תפתה ליופי שמציגות התרבויות האחרות בלי להתבונן במה שיש בפנים.

מסקנת הרב

מה שעושה את כוחה של תרבות הוא המקום שתופסת הנשיות בתוכה.

לקח לשולחן

המלך רצה שיכיתו באשתו; היא העדיפה לאבד הכול. במה נמדד, אצלנו, מקומן האמיתי של נשות הבית — במה שאומרים עליהן, או במה שמאפשרים להן להיות? מה היה משתנה אילו מדדנו זאת ביושר?

הצגה

אסתר, מרדכי: כשמתבוננים מקרוב, אלה שמות שאולים מתרבות הארץ. אסתר מזכירה את הכוכב; מרדכי מזכיר את מרדוך, אליל של אותה תקופה. בכל הסיפור, אין אף שם יהודי.

השאלה

מה אומרת על היהודים הללו העובדה שהם נושאים שמות של אלילים זרים — ומה שמרו ככל זאת?

התשובה

"ויהי אמן את הדסה היא אסתר" (אסתר ב, ז).

אין שם יהודי בסיפור הזה: יש לנו עסק עם שמות של אלילים פרסיים. הדבר בא להראות עד כמה נפתחו היהודים לתרבות ארצם, עד כדי אימוץ שמות זרים. הדסה הוא שמה היהודי של אסתר, אבל השם שבו היא חיה הוא אסתר, הכוכב.

אם הרשו לעצמם לחלוק את המשתאות ואת החגים הלאומיים עם השלטונות המקומיים, הייתה זו בעיניהם דרך להיות חלק מן החברה, להראות שאינם מסתגרים. הפתיחות הייתה אמיתית.

ואשר למרדכי, לפני שהוא מוצג כחכם גדול, הוא קודם כול מי ששמר את שורשיו נוכחים באופן שבו הוא מגדיר את עצמו, מגדיר את יהדותו. הוא לא ניתק את החבלים הקושרים אותו לאבותיו.

מסקנת הרב

הם שמרו על הדאגה לזהות יהודית פנימית.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו נושאים שני שמות: זה שבתעודת הזהות וזה שבו קוראים לנו לעלות לתורה. מה מייצג בעבור כל אחד שמו העברי? באילו מצבים אנו משתמשים בו — ובאילו אנו מסתירים אותו?

הצגה

המן הוא מצאצאי עמלק, שהוא עצמו נכדו של עשו דרך אליפז. לפני קריאת המגילה קוראים בשבת זכור, כדי לזכור את עמלק ולמחות את זכרו. אבל היכן למצוא אותו היום, כשהעמים התערבבו?

השאלה

אם עמלק אינו עוד עם שאפשר לזהותו, נגד מי עדיין מנהלים את המאבק הזה?

התשובה

"המן בן המדתא האגגי" (אסתר ג, א).

כשברח יעקב מפני אחיו, שלח עשו את בנו אליפז להורגו. אליפז לא המית אותו: הוא נטל ממנו את כל רכושו, בחושבו שבכך דן אותו למות בדרכים. צאצאו, עמלק, מופיע שוב מיד אחרי יציאת מצרים: הוא האויב הראשון שמעז להרים נשק נגד העם הצועד אל הארץ המובטחת. ואותו אנו מתארים דרך המן.

מיהו עמלק היום? יש המחפשים אותו בתנועה עוינת זו או אחרת. אבל רבותינו אומרים שהעמים התערבבו, ושקשה מאוד לזהות מיהו עמלק. מזהים אותו רק דרך מעשיו.

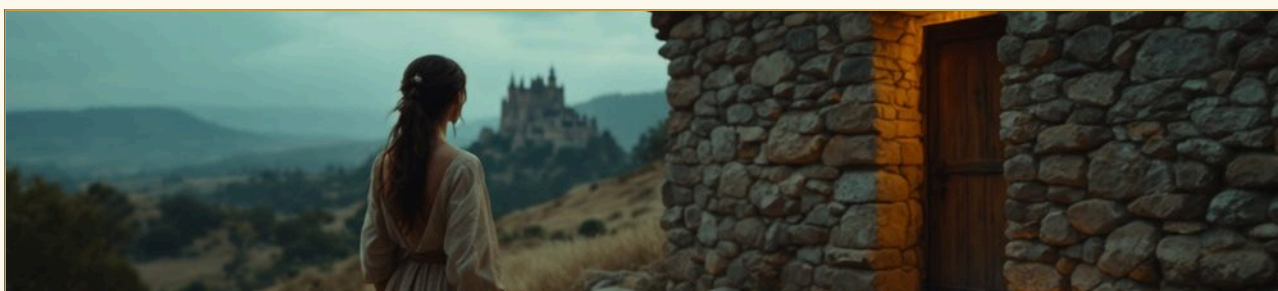
העמלק הראשון הוא היצר הרע, העומד על דרכנו ושובר את תנופתנו. לעולם אין מכניעים אותו סופית: הוא לובש ללא הרף פנים חדשות. להביא אותו להעמיד את עצמו לשירות מלכות שמים — זה מה שנדרש מכל אחד במישור האיש.

מסקנת הרב

העמלק הראשון שוכן במקום כלשהו בתוכנו.

לקח לשולחן

קל יותר להצביע על עמלק שבחוץ מאשר להכיר את זה השובר את תנופתנו שלנו. איזו תנופה הנחנו לה ליפול השנה? איזה קול פנימי אמר לנו שלא כדאי?

הצגה

המגילה מציגה את אסתר כיתומה: "כי אין לה אב ואם". הרב קורא בכך תחילה דיוקן של הזהות היהודית עצמה — זו שעומדים לקרוע אותה מאפוטרופסה כדי להציגה בתחרות של האימפריה.

השאלה

מה פירוש הדבר שלזהות "אין אב ואם" — ומדוע לא רצה העם כמלאך שיוכיל אותו?

התשובה

"אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה" (שמות לג, טו).

בין התרבויות המוצגות בתחרות נמצאת הזהות היהודית הזאת, שאין לה אב ואם: היא פרי של התפתחות, של יצירה אישית. אברהם נתן לעולם את האמונה באל אחד, אבל אין זה אורח החיים היהודי.

יש אף דחייה של מי שהיו רוצים לגלם את היהדות כביטוי המושלם של חייהם. במדבר, כשמלאך היה אמור ללוות את העם, התשובה הייתה: אם לא אתה הולך לפנינו, אל תשלח איש במקומך. משה עצמו לא היה אלא המקשר של ההתגלות, משום שכל העם לא יכול היה להתעלות לדרגה זו.

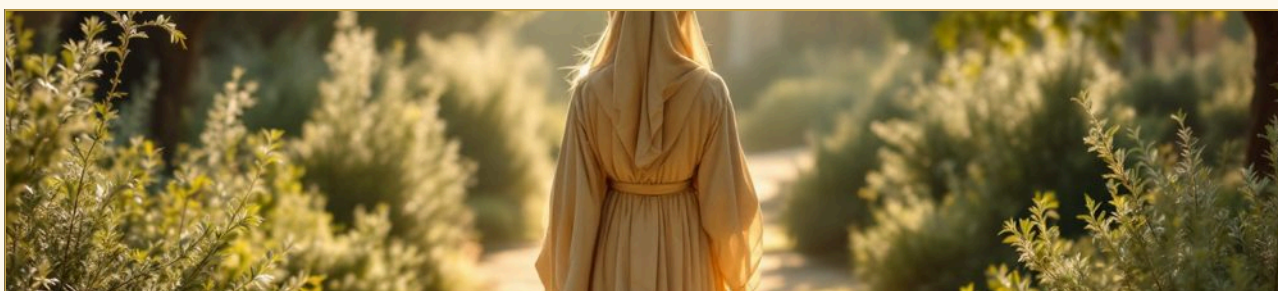
והיהדות אינה כופה את עצמה ברשות הרבים: היא אינה מבקשת לגייר את העמים האחרים. היא משפיעה דרך חייה שלה; השערים פתוחים למי שרוצה לדפוק. לכן אסתר, הנסתר, צריכה להילקח מאפוטרופסה.

מסקנת הרב

אין לנו אדם אחד שייסד את היהדות.

לקח לשולחן

את דרכנו לחיות את היהדות, ממי קיבלנו אותה: מהורה, מרב, מספר — או מדרך אישית? האם אנו נוטים ללכת אחרי אדם שאנו מחקים במקום לבקש בעצמנו את פני ה'?

הצגה

כל המועמדות של האימפריה עוברות לפני המלך, ואסתר היא הנבחרת. הרב מעיר שהכתוב אינו מדגיש קודם כול את יופייה: הוא אומר שנשאה חן וחסד, יותר מכל האחרות.

השאלה

מהו החן שבחר באסתר מכל האחרות?

התשובה

"ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות" (אסתר ב, יז); "ומלאך פניו הושיעם" (ישעיהו סג, ט).

שימו לב, לא נאמר לנו שאסתר הייתה יפה; לדעת אחדים, היא כבר לא הייתה צעירה. מה שקרן מנציגה זו של התרבות היהודית היה קודם כול החן. כל יופייה, החיצוני והפנימי גם יחד, היה טמון בחן הזה.

אם העדיף אותה המלך על פני כל האחרות, פירוש הדבר שלמעשה, מה שקבע בין כל המועמדות לא היה היופי החיצוני, אלא היופי הפנימי.

כך הוא גם "מלאך פניו" שהנביא מדבר עליו. המלאך שנותנים בו אמון הוא זה המבטא הכול מתוך פנימיותו, מתוך רצונו לשרת, מתוך רצונו לתת. הוא המביא את הישועה, והוא הנושא את העם אל המרומים.

לקח לשולחן

לעיתים קרובות אנו שופטים אחרים — ושופטים את עצמנו — לפי המראה, התואר, ההצלחה. למי סביבנו יש החן הזה של אדם הרוצה לשרת ולתת? האם אמרנו לו זאת כבר?

הצגה

המגילה מקפידה למסור את ייחוסו של מרדכי: בן יאיר, בן שמעי, בן קיש. קיש הוא אביו של שאול. ואילו שמו של שאול אינו נאמר.

השאלה

מדוע להעלים את שמו של שאול המלך בייחוסו של מרדכי, דווקא ברגע שעומדים מול המן האגני?

התשובה

"מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני" (אסתר ב, ה).

שאול נתמלא רחמים על אג, מלך עמלק, ומשם בא המן האגני. כשמבקשים לגלות רחמים כלפי אויב, סופנים לבסוף את שובה בעוצמה של אותה שנאת ישראל שהשארנו רדומה, משום שסברנו שאין לדון את המלך הזה ושיש לתת לו עוד סיכוי.

מרדכי מוצג תחילה כ"יהודי", מיהודה, ואחר כך כ"איש ימיני". חכמינו אומרים שהמשכן עמד בגבול שני השבטים, ושאינו היה מיהודה ואמו מבנימין. ממלכת ישראל, הפתוחה לכל התרבויות, התבססה עד כדי הקמת שני מרכזי עבודה זרה, והיא חרבה ראשונה; ממלכת יהודה נשארה נאמנה לתורה סביב המשכן. שני הדברים יחד הם שעושים את כוחו של האיש הזה.

אדם שהוא עצמו נישא בגלות ירושלים, ושהציל את הזהות היהודית במסירותו להדסה.

מסקנת הרב

כשמתעקשים לגלות רחמים כלפי אויב, הרחמים האלה מתהפכים לבסוף נגדנו.

לקח לשולחן

יש ויתורים שילדינו ישלמו את מחירם: דבר שלא נאמר, התנהגות שעברנו עליה בשתיקה כדי לא לעשות עניין. איזה מהם, במשפחתנו, נגרר כבר זמן רב מדי? ומי יתקן אותו?

"לקחה מרדכי לו לבת"

הצגה

מרדכי לוקח אל ביתו את היתומה: "לקחה מרדכי לו לבת". חכמינו מציעים לקרוא אחרת: לא "לבת", אלא "לבית". ומדוע מזכיר הפסוק פעמיים שאין לה אב ואם?

השאלה

מה עושה מרדכי בכוחותיה של יתומה העוזבה לעצמה — ומה פירוש "לעשות ממנה בית"?

התשובה

"ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת" (אסתר ב, ז); "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו" (בראשית ב, כד).

הכתוב אומר שאין לה אב ואם, ואחר כך שאביה ואמה מתו: לא היה צורך לציין זאת פעמיים. יש אפוא למקם את ההעדר הזה ברובד אחר, רובד הפסוק שבבראשית: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו". והרי לאדם הראשון לא היו אב ואם! האב והאם הללו הם השכל שקיבלנו בלידתנו והמידות, המעלות המולדות שבנו.

יש בידינו כושר שכלי מולד ותורשה של מידות; אבל יש לתת להם צורה, לעצב אותם, לשלוט בהם. זה מה שאנו עושים לאורך כל חיינו. אסתר הייתה עוזבה לעצמה, בלי אפשרות לתת צורה לכוחותיה: מרדכי לקח אותה תחת חסותו.

הוא עשה ממנה בית, את מעונו. בתחילה הייתה זו "הבת", יסודות שעדיין זרים לו; כששילב אותם, נעשה הדבר לביתו.

לקח לשולחן

כל אחד קיבל הון: כישרונות, אופי. מי עזר לנו לתת לו צורה — הורה, רב, חבר? ובשביל מי, היום, נוכל למלא את תפקידו של מרדכי: לקחת תחת חסותנו כוחות שנעזבו לעצמם?